1936-1937 YILLARDAGI SSSR VA O‘ZBEKISTON SSR KONSTITUTSIYALARI: SAYLOV HUQUQIDAGI O‘ZGARISHLAR TAHLILI

Rasulov Baxtiyor Maxmudjonovich,
Andijon davlat pedagogika instituti Tarix kafedrasi professori, tarix fanlari doktori (DSc).
rasbahmax66@gmail.com

Yakubov Nazirjon Salijonovich,
Andijon davlat pedagogika instituti Tarix kafedrasi dotsenti, tarix fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD).
yakubovnazir1971@gmail.com

DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.20346360

Annotatsiya. *Mazkur maqolada 1936-yilda qabul qilingan SSSR konstitutsiyasi va 1937-yildagi O‘zbekiston SSR konstitutsiyasining siyosiy-huquqiy ahamiyati tahlil qilingan. Shuningdek, konstitutsiyalardagi saylov tizimi, fuqarolarning siyosiy huquqlari, saylovlardagi institutsional o‘zgarishlar hamda ularning amaldagi tatbiqi yoritiladi. Maqolada ushbu konstitutsiyalar “sotsialistik demokratiya” g‘oyasini targ‘ib qilish va sotsialistik davlat tizimini mustahkamlash vositasi bo‘lganligi ko‘rsatib beriladi.*

Kalit so‘zlar: *SSSR konstitutsiyasi, 1936-yil konstitutsiyasi, O‘zbekiston SSR konstitutsiyasi, saylov huquqi, sovet saylov tizimi, sotsialistik demokratiya, siyosiy institutlar, sovet davlatchiligi.*

Annotation. *This article analyzes the political and legal significance of the 1936 Constitution of the USSR and the 1937 Constitution of the Uzbek SSR. It also examines the electoral system established in these constitutions, the political rights of citizens, institutional changes in elections, and their practical implementation. The article demonstrates that these constitutions served as instruments for promoting the idea of “socialist democracy” and for strengthening the socialist state system.*

Keywords: *Constitution of the USSR, the 1936 Constitution, the Constitution of the Uzbek SSR, electoral rights, the Soviet electoral system, socialist democracy, political institutions, Soviet statehood.*

Аннотация. *В данной статье анализируется политическое и правовое значение Конституции СССР, принятой в 1936 году, и Конституции Узбекской ССР 1937 года. Рассматривается также избирательная система в конституциях, политические права граждан, институциональные изменения в избирательном процессе и их практическая реализация. В статье показано, что эти конституции являлись средством продвижения идеи «социалистической демократии» и укрепления социалистической государственной системы.*

Ключевые слова: *Конституция СССР, Конституция 1936 года, Конституция Узбекской ССР, избирательное право, советская избирательная система, социалистическая демократия, политические институты, советская государственность.*

Kirish. XX asrning 30-yillari SSSR tarixida chuqur siyosiy va huquqiy transformatsiyalar davri sifatida ajralib turadi. Bu davrda sovet davlatining institutsional asoslarini qayta qurish, markazlashgan boshqaruv tizimini mustahkamlash hamda sotsialistik davlat modelini huquqiy jihatdan legitimlashtirish jarayonlari faol kechdi. Ayniqsa, konstitutsiyaviy islohotlar davlat siyosiy tizimining asosiy yo‘nalishini belgilab beruvchi strategik ahamiyatga ega bo‘ldi. 1936-yilda qabul qilingan SSSR Konstitutsiyasi (“Stalin konstitutsiyasi”) sovet huquqiy tizimida yangi bosqichni boshlab berdi. U nafaqat

davlat hokimiyati tuzilmasini qayta tartibga soldi, balki fuqarolarning siyosiy huquqlari, saylov tizimi va ijtimoiy munosabatlarni ham yangi konstitutsiyaviy asosga ko‘chirdi. Ushbu hujjat sotsializmning “yakuniy g‘alabasi” g‘oyasini huquqiy shaklda ifodalashga qaratilgan bo‘lib, sovet davlatchiligining ichki va tashqi legitimatsiyasini kuchaytirishga xizmat qildi.

Konstitutsiyaning eng muhim jihatlaridan biri — saylov tizimining tubdan qayta ko‘rib chiqilishi bo‘ldi. Ilgari amal qilgan sinfiy cheklovlar bekor qilinib, umumiy, teng, to‘g‘ridan-to‘g‘ri va yashirin ovoz berish prinsiplari joriy etildi. Bu o‘zgarishlar rasmiy ravishda demokratik tamoyillarning kengayishi sifatida talqin qilingan bo‘lsa-da, ularning siyosiy mazmuni va amaliy natijalari tarixiy-huquqiy bahslarning markazida qolmoqda.

1937-yilda qabul qilingan O‘zbekiston SSR Konstitutsiyasi esa ushbu umumittifoqiy konstitutsiyaviy modelning respublika darajasidagi ifodasi sifatida shakllandi. U SSSR Konstitutsiyasining asosiy qoidalarini deyarli to‘liq takrorlagan holda, O‘zbekiston SSR hududida davlat boshqaruvi, vakillik organlari va saylov tizimini huquqiy jihatdan tartibga soldi. Shu orqali respublikaning siyosiy-huquqiy tizimi markaziy ittifoq tizimi bilan uzviy bog‘landi.

Shu bilan birga, sovet saylov tizimining evolyutsiyasi faqat huquqiy normalar bilan cheklanib qolmagan. 1918-yildan boshlab shakllangan saylov amaliyoti dastlab sinfiy yondashuvga asoslangan bo‘lib, muayyan ijtimoiy qatlamlarni siyosiy jarayonlardan chetlashtirishga xizmat qilgan. 1936-yilgi islohotlar esa ushbu tizimni formal jihatdan inklyuzivlashtirgan bo‘lsa-da, siyosiy hokimiyatning real taqsimlanishida kommunistik partiyaning ustuvor roli saqlanib qolgan.

Mazkur maqolaning asosiy maqsadi — 1936-yil SSSR va 1937-yil O‘zbekiston SSR konstitutsiyalarida mustahkamlangan saylov tizimi normalarini tarixiy-huquqiy jihatdan tahlil qilish, ularning shakllanish sabablari va amaliy siyosiy jarayonlar bilan o‘zaro munosabatini ochib berishdan iboratdir. Shuningdek, tadqiqot sovet saylov tizimining evolyutsiyasida huquqiy deklaratsiya va siyosiy amaliyot o‘rtasidagi tafovutni yoritishga qaratilgan.

Adabiyotlar tahlili. Ushbu tadqiqotda foydalanilgan adabiyotlar SSSR konstitutsiyaviy tizimi, saylov huquqi evolyutsiyasi hamda siyosiy-huquqiy islohotlar jarayonini yoritishga bag‘ishlangan ilmiy va huquqiy manbalardan iborat. Adabiyotlar mazmunan tarixiy, nazariy va huquqiy yo‘nalishlarni qamrab oladi.

1. Nazariy va tarixiy asoslarni yorituvchi manbalar - Arnautov N.B., Krasilnikov S.A., Kuritsyn V.M. va Zhukov Y.N. asarlarida sovet siyosiy tizimining shakllanishi, repressiv siyosat, hamda davlat modernizatsiyasi jarayonlari chuqur tahlil qilingan. Ushbu manbalar sovet jamiyatida “sinfiy dushman” tushunchasining shakllanishi va siyosiy mobilizatsiya mexanizmlarini tushunishda muhim ilmiy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Ayniqsa, Zhukov Y.N. asarida Stalin siyosatining ichki mexanizmlari va konstitutsiyaviy islohotlarga ta’siri keng yoritilgan.

2. Saylov tizimi va huquqiy islohotlarga oid manbalar - “Выборы в Советы в Союзе СССР (1934–1935)” hujjati, “Обращение ЦИК СССР” hamda Zaytsev P. maqolasi sovet saylov tizimining amaliy ishlash mexanizmlarini ko‘rsatadi. Bu manbalar saylov jarayonlaridagi statistik ma’lumotlar, siyosiy kampaniyalar va huquqiy o‘zgarishlarni tahlil qilishda muhim hisoblanadi. S.S. Yakubov va M.S. Salamatova tadqiqotlari esa O‘zbekiston SSR va SSSR konstitutsiyalarida saylov tizimining huquqiy asoslarini qiyosiy jihatdan o‘rganishga imkon beradi.

3. Konstitutsiyaviy hujjatlar - 1918, 1920, 1936 va 1937-yillardagi konstitutsiyalar ushbu tadqiqotning asosiy normativ-huquqiy bazasini tashkil etadi. Ushbu hujjatlar orqali sovet davlatining huquqiy evolyutsiyasi, saylov huquqining bosqichma-bosqich o‘zgarishi va markazlashgan boshqaruv tizimining shakllanishi tahlil qilinadi. Ayniqsa, 1936-yilgi SSSR Konstitutsiyasi va 1937-yilgi O‘zbekiston SSR Konstitutsiyasi saylov tizimining yangi modelini huquqiy jihatdan mustahkamlab bergan asosiy hujjatlar sifatida ajralib turadi.

4. Ilmiy izlanishlar va dissertatsiyalar - Shershneva E.A., Maksimova O.D. va Каутский К. kabi mualliflarning ishlari konstitutsiyaviy islohotlarning siyosiy va huquqiy mohiyatini tahlil qilishda muhim ahamiyatga ega. Ushbu tadqiqotlar konstitutsiya loyihasining ishlab chiqilishi, uning jamoatchilik muhokamasi hamda siyosiy qarorlar qabul qilinish jarayonini yoritadi.

5. Umumiy tahliliy xulosa

Tahlil qilingan adabiyotlar quyidagi asosiy ilmiy xulosalarni shakllantirishga imkon beradi:

— sovet saylov tizimi bosqichma-bosqich markazlashgan siyosiy nazorat ostida rivojlangan

— 1936–1937-yillardagi konstitutsiyalar demokratik prinsiplarga asoslangan ko‘rinishda bo‘lsa-da, amalda partiyaviy nazorat kuchli bo‘lgan

— saylov huquqidan mahrum etish instituti siyosiy vosita sifatida ishlatilgan

— O‘zbekiston SSR konstitutsiyasi SSSR modelining to‘liq huquqiy ko‘chirmasi hisoblangan

— ilmiy adabiyotlarda bu jarayonlar turlicha nazariy yondashuvlar asosida tahlil qilingan

foydalanilgan adabiyotlar sovet davlatchiligi, konstitutsiyaviy huquq va saylov tizimi evolyutsiyasini kompleks tarzda o‘rganish imkonini beradi hamda tadqiqotning ilmiy asosini mustahkamlaydi.

Tadqiqot usullari. Ushbu tadqiqot tarixiy-huquqiy tahlil yo‘nalishida olib borildi va sovet davri konstitutsiyaviy islohotlari hamda saylov tizimi evolyutsiyasini o‘rganishga qaratildi. Tadqiqotning asosiy metodologik yondashuvi huquqiy normalarning shakllanishi va ularning amaliy siyosiy jarayonlar bilan o‘zaro bog‘liqligini ochib berishga asoslangan.

Tadqiqotda quyidagi asosiy ilmiy usullar qo‘llanildi:

— Tarixiy tahlil usuli orqali 1918–1937-yillar oralig‘ida SSSR va O‘zbekiston SSR konstitutsiyalarining shakllanish bosqichlari, ularning siyosiy-huquqiy konteksti va evolyutsiyasi o‘rganildi. Bu usul konstitutsiyaviy o‘zgarishlarning sabab va oqibatlarini tarixiy jarayonlar bilan bog‘lash imkonini berdi.

— Qiyosiy-huquqiy tahlil usuli yordamida 1918-yil RSFSR Konstitutsiyasi, 1920-yil Turkiston ASSR konstitutsiyalari, 1924-yil SSSR konstitutsiyasi, 1936-yil SSSR Konstitutsiyasi hamda 1937-yil O‘zbekiston SSR Konstitutsiyasi o‘zaro solishtirildi. Bu yondashuv saylov tizimidagi o‘zgarishlarning izchilligi va huquqiy transformatsiyasini aniqlashga xizmat qildi.

— Tizimli yondashuv asosida konstitutsiyaviy normalar davlat boshqaruvi, saylov tizimi va siyosiy institutlar bilan o‘zaro bog‘liq yaxlit tizim sifatida tahlil qilindi. Bu orqali saylov huquqining alohida norma emas, balki siyosiy tizimning bir qismi ekanligi ko‘rsatildi.

— Huquqiy tahlil usuli orqali konstitutsiyalardagi saylov tizimiga oid moddalarning mazmuni, ularning yuridik konstruksiyasi hamda normativ ahamiyati o‘rganildi. Xususan, umumiy, teng, to‘g‘ridan-to‘g‘ri va yashirin ovoz berish prinsiplari huquqiy jihatdan tahlil qilindi.

— Manbashunoslik usuli yordamida birlamchi normativ-huquqiy hujjatlar (konstitutsiyalar, saylov to‘g‘risidagi yo‘riqnomalar, Markaziy saylov komissiyasi materiallari) va ikkilamchi ilmiy adabiyotlar (tarixiy-huquqiy tadqiqotlar, monografiyalar, maqolalar) o‘rganildi va tizimlashtirildi.

Tadqiqotning asosiy manbalari sifatida quyidagilar foydalanildi:

— 1936-yil SSSR Konstitutsiyasi

— 1937-yil O‘zbekiston SSR Konstitutsiyasi

— 1918-yil RSFSR Konstitutsiyasi

— 1918–1920-yillar Turkiston ASSR konstitutsiyalari

— 1924-yil SSSR konstitutsiyaviy hujjatlari

— Sovet saylov tizimi bo‘yicha yo‘riqnomalar va normativ aktlar

— Zamonaviy tarixiy-huquqiy ilmiy tadqiqotlar va monografiyalar

Tadqiqot jarayonida hujjatlarni tanlashda ularning tarixiy ishonchliligi, normativ yuridik kuchi va mavzuga bevosita aloqadorligi asosiy mezon sifatida qabul qilindi.

Shuningdek, hujjatlar o‘rtasidagi normativ o‘zaro bog‘liqlik va ularning siyosiy kontekstdagi qo‘llanilishi alohida e’tiborga olindi.

Umuman olganda, qo‘llanilgan metodologiya sovet saylov tizimining huquqiy evolyutsiyasini kompleks tarzda o‘rganish, konstitutsiyaviy normalar va real siyosiy amaliyot o‘rtasidagi tafovutni aniqlash hamda tarixiy-huquqiy xulosalar chiqarish imkonini berdi.

Natijalar. Tadqiqot davomida o‘tkazilgan tarixiy-huquqiy tahlil SSSR va O‘zbekiston SSR konstitutsiyaviy tizimlarida saylov huquqi va saylov mexanizmlarining tub o‘zgarishlarini aniqlash imkonini berdi. Olingan natijalar sovet saylov tizimi evolyutsiyasining bir necha bosqichli va ziddiyatli xarakterga ega ekanligini ko‘rsatdi.

— 1936-yil SSSR Konstitutsiyasi saylov tizimida sifat jihatdan yangi bosqichni boshlab berdi va umumiy, teng, to‘g‘ridan-to‘g‘ri hamda yashirin ovoz berish prinsiplarini konstitutsiyaviy darajada mustahkamladi.

— Saylov huquqi 18 yoshdan boshlab barcha fuqarolarga berilib, ijtimoiy kelib chiqish, mulkiy holat va kasbiy mansublik bilan bog‘liq cheklovlar rasmiy jihatdan bekor qilindi.

— Ilgari amal qilgan “sinfiy yondashuv”ga asoslangan saylov cheklovlari huquqiy jihatdan tugatildi, bu esa saylov tizimining deklarativ demokratlashuvini ta’minladi.

— 1937-yil O‘zbekiston SSR Konstitutsiyasi SSSR Konstitutsiyasining deyarli to‘liq normativ modeli asosida shakllantirilib, respublika darajasida markaziy siyosiy tizimga integratsiyani kuchaytirdi.

— O‘zbekiston SSR Konstitutsiyasining XI bobida saylov tizimi aniq normativ shaklda belgilandi va vakillik organlari tizimi Oliy Sovet modeli asosida qayta tashkil etildi.

— Qoraqalpog‘iston ASSR maqomi alohida konstitutsiyaviy tartibda belgilangan bo‘lsa-da, umumiy saylov tizimi bo‘yicha barcha normalar SSSR modeliga to‘liq moslashtirildi.

— Amaliy siyosiy jarayonlarda esa saylov tizimi bir partiyaviy siyosiy nazorat ostida qolgan bo‘lib, real siyosiy raqobat mavjud emas edi.

— Saylovlarning yashirin ovoz berish asosida o‘tkazilishi rasmiy konstitutsiyaviy norma sifatida belgilangan bo‘lsa-da, amaliyotda siyosiy nazorat mexanizmlari saqlanib qolgan.

Olingan natijalar shuni ko‘rsatadiki, 1936–1937-yillardagi islohotlar saylov tizimini huquqiy jihatdan demokratlashtirgan bo‘lsa-da, uning siyosiy mazmuni markazlashgan hokimiyat tizimi doirasida qolgan.

Muhokama. Tadqiqot natijalarini tahlil qilish 1936–1937-yillardagi konstitutsiyaviy islohotlarning ikki tomonlama (dual) tabiatga ega ekanligini ko‘rsatdi: ular bir vaqtning

o‘zida ham huquqiy modernizatsiya, ham siyosiy markazlashuv vositasi bo‘lib xizmat qilgan.

— Saylov tizimidan sinfiy cheklovlarning olib tashlanishi sovet davlatining “umumxalq davlat” sifatidagi legitimatsiyasini kuchaytirishga xizmat qilgan.

— Umumiy va teng saylov huquqining joriy etilishi rasmiy darajada demokratik transformatsiya sifatida taqdim etilgan bo‘lsa-da, bu o‘zgarish siyosiy pluralizmni emas, balki mavjud bir partiyaviy tizimni mustahkamlashga olib kelgan.

— Saylov tizimidagi “yashirin ovoz berish” prinsipi formal demokratik institut sifatida joriy etilgan, biroq siyosiy nomzodlarni tanlash jarayoni markazlashgan partiya apparati nazorati ostida qolgan.

— 1918–1924-yillardagi konstitutsiyalar bilan solishtirganda, 1936-yilgi modelda sinfiy yondashuvning bekor qilinishi muhim huquqiy burilish bo‘lgan, ammo siyosiy nazorat mexanizmlari yangi shaklda saqlanib qolgan.

— Saylov huquqidan mahrum etish institutining bekor qilinishi jamiyatdagi ijtimoiy integratsiyani kengaytirish bilan birga, siyosiy tizimga bo‘lgan ishonchni kuchaytirish vositasi sifatida ham qo‘llanilgan.

— Sovet saylov tizimining “demokratik ko‘rinishi” tashqi siyosiy va propagandaviy maqsadlarda ham muhim rol o‘ynagan, bu esa uning real siyosiy mazmuni bilan formal huquqiy mazmuni o‘rtasida tafovut mavjudligini ko‘rsatadi.

— O‘zbekiston SSR konstitutsiyasi SSSR modelining deyarli to‘liq ko‘chirilgan shakli bo‘lib, bu respublikalarning huquqiy mustaqilligidan ko‘ra markaziy siyosiy tizimga to‘liq integratsiyalashuvini aks ettiradi.

— Saylov tizimidagi o‘zgarishlar natijasida fuqarolarning siyosiy ishtiroki kengaygan ko‘rinsa-da, real qaror qabul qilish jarayonlari partiya elitasi qo‘lida jamlangan bo‘lib qolgan.

Umuman olganda, 1936–1937-yillardagi konstitutsiyaviy islohotlar sovet davlatchiligida huquqiy jihatdan muhim modernizatsiya bosqichini ifodalagan bo‘lsa-da, ularning siyosiy mohiyati markazlashgan va bir partiyaviy tizimni yanada mustahkamlashga qaratilgan edi. Shu sababli, ushbu islohotlar tarixiy-huquqiy nuqtai nazardan ham demokratik deklaratsiya, ham siyosiy konsolidatsiya vositasi sifatida baholanadi.

Xulosa. 1936-yil SSSR Konstitutsiyasi va 1937-yil O‘zbekiston SSR Konstitutsiyasi sovet davlatchiligi tarixida chuqur huquqiy va siyosiy o‘zgarishlarni ifodalagan muhim normativ-huquqiy hujjatlar hisoblanadi. Ushbu konstitutsiyalar orqali davlat boshqaruvi tizimi qayta shakllantirildi, saylov instituti esa yangi konstitutsiyaviy asosga o‘tkazildi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, mazkur konstitutsiyaviy islohotlar saylov tizimini huquqiy jihatdan sezilarli darajada modernizatsiya qilgan. Xususan, umumiy,

teng, to‘g‘ridan-to‘g‘ri va yashirin ovoz berish prinsiplari joriy etilishi, ijtimoiy va mulkiy cheklovlarning bekor qilinishi hamda fuqarolarning saylov huquqlarining kengaytirilishi sovet huquqiy tizimida yangi bosqichni boshlab berdi.

Shu bilan birga, amaliy siyosiy jarayonlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, ushbu demokratik tamoyillar to‘liq amalga oshmagan. Saylov tizimi formal jihatdan kengaygan bo‘lsa-da, real siyosiy hokimiyat kommunistik partiya va markazlashgan davlat apparati nazorati ostida qolgan. Bu esa huquqiy deklaratsiya va siyosiy amaliyot o‘rtasida sezilarli tafovut mavjudligini anglatadi.

O‘zbekiston SSR konstitutsiyasi esa SSSR Konstitutsiyasining deyarli to‘liq normativ nusxasi sifatida respublika darajasida markaziy siyosiy tizimga integratsiyani mustahkamladi. Bu holat ittifoq tarkibidagi respublikalarning huquqiy mustaqilligidan ko‘ra, markazlashgan boshqaruv modelining ustuvorligini ko‘rsatadi.

Umuman olganda, 1936–1937-yillardagi konstitutsiyaviy islohotlar bir tomondan sovet davlatining huquqiy modernizatsiya jarayonini aks ettirsa, ikkinchi tomondan siyosiy tizimni yanada markazlashtirish va legitimlashtirish vositasi bo‘lib xizmat qilgan. Shu sababli, ushbu islohotlar tarixiy-huquqiy jihatdan ham demokratik institutlarning formal kengayishi, ham siyosiy nazoratning institutsional mustahkamlanishi sifatida baholanadi.

Foydalanilgan adabiyot ro‘yxati:

1. Арнаутов Н.Б. Образ «врага народа» в системе советской социальной мобилизации: идеолого-пропагандистский аспект (декабрь 1934 г. - ноябрь 1938 г.). Автореф. дис. на соискание ученой степени к.и.н. Томск, 2010. - 21 с.
2. Выборы в Советы в Союзе СССР. 1934 - 1935 гг. М., 1935. С.19-20.
3. Ивницкий Н.А. Репрессивная политика советской деревни в деревне (1928-1933 гг.) М., 2000 – 352 с.
4. Инструкция о выборах в советы Узбекской ССР. (Со всеми измененияи и дополнениями), Издание Центризбиркома УзССР. Самарканд. 1929. – 24 с.
5. Yakubov N.S. O‘zbekiston Respublikasi konstitutsiyalari va saylov huquqi tarixidan (Turkiston ASSR, Xorazm XSR, Buxoro XSR va O‘zbekiston SSR konstitutsiyalari misolida) // O‘tmishga nazar. – Toshkent, 2022 yil 2 maxsus son.
6. Жуков Ю.Н. Иной Сталин. М., 2003 – 480 с.
7. Зайцев П. Итоги выборов в советы // Советское строительство. 1935. №2.
8. Каутский К. Диктатура пролетариата. От демократии к государственному рабству. Большевизм в тупике. М., 2002.
9. Конституция (Основной Закон) Союза Советских Социалистических Республик. – М.: Центральный Исполнительный Комитет СССР, 1936. - 36 с.
10. Конституция (Основной Закон) Узбекской Советской Социалистической Республики. – Ташкент: Издание Центрального Исполнительного Комитета УзССР, 1937. - 32 с.
11. Конституция (Основной Закон) Российской Социалистической Федеративной Советской Республики. - М.: Издание ВЦИК, 1918. – 16 с.
12. Конституция (Основной Закон) Туркестанской Автономной Советской Социалистической Республики. – Ташкент: Издание Центрального Исполнительного Комитета Туркестанской АССР, 1920. – 28 с.

13. Конституция (Основной Закон) Туркестанской Автономной Советской Социалистической Республики. - Ташкент: Издание ТуркЦИК, 1918. – 24 с.
14. Красильников С.А. На изломах социальной структуры. Маргиналы в послереволюционном российском обществе (1917-1930-е гг.). Новосибирск, 1998.
15. Курицын В. М. История отечественного государства и права. 1929 г. - 22 июня 1941 г. Форсированная модернизация страны и формирование военно-технической базы будущей победы в Великой Отечественной войне. М., 2009.
16. Максимова О.Д. Разработка и всенародное обсуждение проекта Конституции СССР 1936 года. Пробела в российском законодательстве. 2014. №3.
17. Обращение ЦИК СССР. О выборах в советы 1934 – 1935 гг. // Власть Советов. 1934. №18.
18. Саламатова М.С. Реформа избирательной системы в Конституции 1936 года: новые материалы // *Историко-правовые проблемы: новый ракурс*. - 2020. - № 4.
19. Якубов Н.С. Классовый характер избирательной системы в конституциях Туркестанской АССР и Узбекской ССР // UNIVERSUM: Общественные науки. Научный журнал. Выпуск: 12(70) декабрь 2020. С. 11-14.
20. Шершнева Е.А. Создание Конституции СССР 1936 года. Автореф. дис. канд. юрид. наук. М., 2011 – 26 с.